

УДК 616.31-044.3:303.621.33]355.08

DOI <https://doi.org/10.11603/2311-9624.2025.1.15453>**О. Я. Лаврін**ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8231-2945>**А. Б. Бойків**ORCID <https://orcid.org/0009-0003-5025-0833>**О. В. Авдеев**ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4926-9989>Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

ОЦІНКА РІВНЯ ОРТОПЕДИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

O. Ya. Lavrin, A. B. Boykiv, O. V. Avdeev

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF ORTHOPEDIC DENTAL CARE FOR SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

ІНФОРМАЦІЯ

Електронна адреса
для листування:
boykiv@tdmu.edu.ua**Ключові слова:** військово-
службовці, стоматологічне
обстеження, оклюзійні пору-
шення, дефекти коронки зуба,
зубного ряду, штучні коронки,
мостоподібні протези.

АНОТАЦІЯ

Проведення аналізу рівня стоматологічного здоров'я військовослужбовців за допомогою анкетування показало низьку частоту звернень до лікаря-стоматолога, низьку мотивацію щодо збереження власного стоматологічного здоров'я, недостатній рівень гігієнічних знань щодо заходів первинної профілактики розвитку основних стоматологічних захворювань. Удосконалення стоматологічної допомоги, специфічні методи профілактики й лікування військовослужбовців, у тому числі протезування зубів, потрібні з позиції збереження їх боєздатності, має враховувати специфічні умови життя, особливості військової професії, а також чинники, які впливають на перебіг патологічних процесів у щелепно-лицевій ділянці, зокрема, рівень ортопедичної стоматологічної допомоги.

Мета дослідження – оцінити рівень ортопедичної стоматологічної допомоги військовослужбовцям Збройних сил України.

Матеріал та методи дослідження. Дослідження базується на результатах клінічного стоматологічного обстеження 348 військовослужбовців Тернопільського зонального відділу Військової служби правопорядку.

Результати досліджень та їх обговорення. Був оцінений стоматологічний статус із позиції необхідності надання ортопедичної допомоги військовослужбовцям. Зокрема, визначали оклюзійні порушення, вид та кількість наявних ортопедичних конструкцій, потребу у виготовленні основних видів зубних протезів для повноцінного відновлення жувальної функції у пацієнтів. 231 особа (66,4%) із 348 оглянутих потребувала ортопедичного стоматологічного лікування (117 чоловіків (50,6%) та 114 жінок (49,4%).

Висновки. Проведені дослідження показали, що поширеність ортопедичної стоматологічної патології серед військовослужбовців є високою – 66,4% обстежених потребувала протезування зубів, причому, враховуючи особливості військової служби, стоматологічна реабілітація вказаної категорії населення має базуватися на санації та ранньому протезуванні незнімними конструкціями. Простежена тенденція щодо збільшення потреби у протезуванні зубів зі збільшенням віку військовослужбовців.

INFORMATION

Email address
for correspondence:
bojkiv@tdmu.edu.ua

Key words: military personnel, dental examination, occlusal disorders, defects of the tooth crown, dentition, artificial crowns, bridge-like prostheses.

ABSTRACT

An analysis of the level of dental health of military personnel using a questionnaire showed a low frequency of visits to a dentist, low motivation to maintain their own dental health, and an insufficient level of hygienic knowledge regarding primary prevention measures for the development of major dental diseases. Improving dental care, specific methods of prevention and treatment of military personnel, including dental prosthetics, are necessary from the standpoint of preserving their combat readiness, and must take into account specific living conditions, the peculiarities of the military profession, as well as factors that influence the course of pathological processes in the maxillofacial region, in particular, the level of orthopedic dental care.

The aim of the study – to assess the level of orthopedic dental care for servicemen of the Armed Forces of Ukraine.

Materials and Methods. The study is based on the results of a clinical dental examination of 348 servicemen of the Ternopil Zonal Department of the Military Law Enforcement Service.

Results and Discussion. The dental status was assessed from the perspective of the need to provide orthopedic care to military personnel. In particular, occlusal disorders, the type and number of existing orthopedic structures, and the need for the manufacture of basic types of dentures for the full restoration of chewing function in patients were determined. 231 people (66.4%) out of 348 examined required orthopedic dental treatment (117 men (50.6%) and 114 women (49.4%).

Conclusions. The conducted studies showed that the prevalence of orthopedic dental pathology among military personnel is high – 66.4% of those surveyed needed dental prosthetics, and, taking into account the peculiarities of military service, dental rehabilitation of this category of the population should be based on rehabilitation and early prosthetics with fixed structures. A trend has been observed regarding the increasing need for dental prosthetics with increasing age of military personnel.

Вступ. Рівень надання стоматологічної допомоги безпосередньо впливає на поширеність і тяжкість захворювань зубів та органів порожнини рота [1]. Підґрунтям боеготовності та боєздатності Збройних сил України є рівень здоров'я військовослужбовців, у тому числі стан порожнини рота. Водночас часткова мобілізація для формування бойових підрозділів Збройних сил України відбувається на тлі високої стоматологічної захворюваності населення держави, що підтверджується проведеними дослідженнями [2; 3]. Особливості військової професії з її специфічними умовами життя і бойової діяльності особового складу Збройних сил мають вплив на перебіг патологічних процесів зубо-щелепного апарату та потребують відповідних методів профілактики й лікування. Виконання військовослужбовцями службових і бойових завдань вимагає великого емоційного та психологічного напруження, що може викликати порушення здоров'я, у тому числі стоматологічного [4; 5]. Патологія твердих тканин зубів та ускладнений карієс негативно впливають на перебіг супутніх захворювань,

можуть призводити до появи змін збоку внутрішніх органів і систем, що впливає на загальний стан організму та знижує бойову і трудову здатність військовослужбовців [6]. Після виконання бойових завдань військовослужбовці часто відмічають погіршення стану здоров'я, зокрема стоматологічного, що пояснюється неможливістю отримання кваліфікованої допомоги в місці тимчасової дислокації підрозділу. Зазвичай це обумовлено відсутністю лікаря-стоматолога з відповідним матеріально-технічним забезпеченням, об'єктивними труднощами, пов'язаними із транспортуванням для надання стоматологічної допомоги [7]. Окрім того, стан стоматологічного здоров'я особового складу військових підрозділів залежить від багатьох факторів: мотивації щодо підтримання належного гігієнічного стану порожнини рота, наявності стоматологічної служби та ступеня її матеріального забезпечення, принципів організації медичної допомоги, зрештою, поширеності стоматологічних захворювань [8; 9]. Таким чином, удосконалення стоматологічної допомоги, специфічні методи

профілактики й лікування військовослужбовців потрібні з позиції збереження їх боєздатності, має враховувати специфічні умови життя, особливості військової професії, а також чинники, які впливають на перебіг патологічних процесів у щелепно-лицевій ділянці [10; 11; 12].

Проведення аналізу рівня стоматологічного здоров'я військовослужбовців Тернопільського зонального відділу Військової служби правопорядку за допомогою анкетування показало низьку частоту звернень до лікаря-стоматолога з профілактичною метою (7,18 % респондентів), для проведення професійної гігієни порожнини рота один раз на рік відмітили 12,06 % респондентів, один раз на 6 місяців – 2,01 %, додаткові засоби гігієни, як-от зубна нитка, ополіскувач тощо використовують лише 8,90 % респондентів, 35,64 % опитаних зверталися лише за наявності болю, з метою лікування основних стоматологічних захворювань (45,11 %). Таким чином, у вказаного контингенту осіб була низькою мотивація щодо збереження власного стоматологічного здоров'я, недостатній рівень гігієнічних знань щодо заходів первинної профілактики розвитку основних стоматологічних захворювань [9; 13]. Таким чином, етапом наших досліджень стало вивчення рівня надання ортопедичної стоматологічної допомоги військовослужбовцям Збройних сил України.

Мета дослідження – оцінити рівень ортопедичної стоматологічної допомоги військовослужбовцям Збройних сил України.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження базується на результатах клінічного стоматологічного обстеження 348 військовослужбовців Тернопільського зонального відділу Військової служби правопорядку (ТЗВВСП).

Усі дослідження проводили відповідно до Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і людської гідності у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (ETS № 164)» від 04.04.1997 і Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації (2008 р.). Діагностичні маніпуляції проводилися після ознайомлення та підписання військовослужбовцями інформованої згоди на проведення стоматологічних маніпуляцій. Результати обстеження фіксувалися у медичній карті стоматологічного хворого (форма первинної облікової документації № 043/о).

Статистичне обчислення цифрових значень здійснювали на комп'ютері за стандартними статистичними методами, достовірність різниці визначали за критерієм Стюдента (р).

Результати дослідження та їх обговорення. Розподіл обстежених військовослужбовців за віком та статтю представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл обстежених військовослужбовців за віком та статтю

Вікова група (років)	Кількість обстежених осіб (n)	Стать			
		чоловіки		жінки	
		абс. (n)	%	абс. (n)	%
20–25	65	35	53,85	30	46,15
26–30	68	36	52,94	32	47,06
31–35	77	42	54,55	35	45,45
36–40	72	37	51,39	35	48,61
41–45	66	36	54,55	30	45,45
Разом	348	186	53,45	162	46,55

Розподіл пацієнтів за віком: 20–25 років – 65 осіб (з них чоловіків – 35, жінок – 30), 26–30 років – 68 осіб (з них чоловіків – 36, жінок – 32), 31–35 років – 77 осіб (з них чоловіків – 42, жінок – 35), 36–40 років – 72 осіб (з них чоловіків – 37, жінок – 35), 41–45 років – 66 осіб (з них чоловіків – 36, жінок – 30).

Був оцінений стоматологічний статус з позиції необхідності надання ортопедичної допомоги військовослужбовцям. Зокрема, визначали оклюзійні порушення, вид та кількість наявних ортопедичних конструкцій, потребу у виготовленні основних видів зубних протезів для повноцінного відновлення жувальної функції у пацієнтів.

231 особа (66,4 %) із 348 оглянутих потребувала ортопедичного стоматологічного лікування (117 чоловіків (50,6 %) та 114 жінок (49,4 %). Тобто більша частина обстежених військовослужбовців мали порушення жувальної функції у тій чи іншій мірі.

Потребували ортопедичного стоматологічного лікування:

13 осіб (20 %) 20–25 років: 5 чоловіків (14,3 %), 8 жінок (26,7 %);

26–30 років – 21 особа (30,9 %): 9 чоловіків (25 %), 12 жінок (37,5 %);

31–35 років – 24 особи (31,2 %): 14 чоловіків (33,3 %), 10 жінок (28,6 %);

36–40 років – 21 особа (29,2 %): 10 чоловіків (27 %), 11 жінок (31,4 %);

41–45 років – 26 осіб (39,4 %): 14 чоловіків (38,9 %), 12 жінок (40 %).

У 231, які потребували ортопедичного лікування, було 126 зубів (65 у чоловіків, 61 у жінок) зі зруйнованою коронковою частиною, що потребують протезування (табл. 2).

Найбільша кількість зруйнованих зубів, що потребували відновлення коронкової частини ортопедичними конструкціями, була в пацієнтів вікової групи 26–30 років – 31 %, дещо менше – 26,2 % – у віковій групі 31–35 років.

Таблиця 2

Кількість зубів зі зруйнованою коронковою частиною, які потребують протезування, у пацієнтів різних вікових груп та статі

Вікова група	Стать	Кількість зубів із зруйнованою коронковою частиною, які потребують протезування, %
20–25	Чоловіки	11 (8,7)
	Жінки	12 (9,5)
	Разом у групі	23 (18,2)
26–30	Чоловіки	19 (15,1)
	Жінки	20 (15,9)
	Разом у групі	39 (31)
31–35	Чоловіки	18 (14,3)
	Жінки	15 (11,9)
	Разом у групі	33 (26,2)
36–40	Чоловіки	9 (7,1)
	Жінки	8 (6,4)
	Разом у групі	17 (13,5)
41–45	Чоловіки	8 (6,3)
	Жінки	6 (4,8)
	Разом у групі	14 (11,1)
Всього		126 (100)

У 231 пацієнта, які потребували ортопедичного лікування, було виявлено 88 дефектів зубних рядів, що підлягають протезуванню. У чоловіків було виявлено 47 дефектів зубних рядів (53,4 %), у жінок – 41 (46,6 %) (табл. 3).

Найбільша кількість дефектів зубних рядів, що потребували відновлення ортопедичними конструкціями, була у пацієнтів вікової групи 41–45 років – 43,2 %, дещо менше – 22,7 % – у віковій групі 36–40 років, 20,5 % – у віковій групі 31–35 років та ще менше – у вікових групах 26–30 років (7,9 %) і 20–25 (5,7 %). Слід зауважити, що спостерігалось чітке зростання кількості дефектів зубних рядів зі зростанням віку.

Провели аналіз наявних стоматологічних ортопедичних конструкцій, виявили такі їхні види: одиночні коронки, мостоподібні протези, часткові знімні пластинкові протези, бюгельні протези.

У 154 осіб (88 чоловіків та 66 жінок) були наявні одиночні коронки:

у 16 осіб (10,4 %) віком 20–25 років (9 чоловіків, 7 жінок);

у 25 осіб (16,2 %) віком 26–30 років (12 чоловіків, 13 жінок);

у 31 особи (20,1 %) віком 31–35 років (19 чоловіків, 12 жінок);

Таблиця 3

Кількість дефектів зубних рядів, які підлягають протезуванню, у пацієнтів різних вікових груп та статі

Вікова група	Стать	Кількість дефектів зубних рядів, які підлягають протезуванню, %
20–25	Чоловіки	4 (4,6)
	Жінки	1 (1,1)
	Разом у групі	5 (5,7)
26–30	Чоловіки	3 (3,4)
	Жінки	4 (4,5)
	Разом у групі	7 (7,9)
31–35	Чоловіки	10 (11,4)
	Жінки	8 (9,1)
	Разом у групі	18 (20,5)
36–40	Чоловіки	9 (10,2)
	Жінки	11 (12,5)
	Разом у групі	20 (22,7)
41–45	Чоловіки	21 (23,9)
	Жінки	17 (19,3)
	Разом у групі	38 (43,2)
Всього		88 (100)

у 39 осіб (25,3 %) віком 36–40 років (23 чоловіків, 16 жінок);

у 43 осіб (28 %) віком 41–45 років (25 чоловіків, 18 жінок).

Аналіз фактичних цифрових даних показує, що зі збільшенням віку обстежених збільшувалася наявність одиночних коронок, переважно у чоловіків (57 %).

Під час обстеження у 88 осіб (50 (57 %) чоловіків та 38 (43 %) жінок) було виявлено мостоподібні протези:

у 4 (4,5 %) чоловіків віком 20–30 років;

у 11 (12,5 %) осіб віком 26–30 років (6 чоловіків, 5 жінок);

у 18 (20,5 %) осіб віком 31–35 років (8 чоловіків, 10 жінок);

у 24 (27,3 %) осіб віком 36–40 років (10 чоловіків, 14 жінок);

у 31 (35,2 %) особи віком 41–45 років (22 чоловіків, 9 жінок).

Слід зауважити, що зі збільшення віку також збільшувалася кількість мостоподібних протезів, переважала кількість чоловіків із цими протезами – 57 %, що дорівнювало показнику пацієнтів чоловічої статі з одиничними коронками.

У 45 осіб (26 чоловіків та 19 жінок) були наявні часткові знімні пластинкові та бюгельні протези. Ці ортопедичні конструкції були

в обстежених віком 36–40 і 41–45 років, зокрема у 18 осіб (40 %) віком 36–40 років (11 чоловіків, 7 жінок), у 27 осіб (60 %) віком 41–45 років (15 чоловіків, 12 жінок). В обстежених із частковими знімними пластинковими та бюгельними протезами переважали чоловіки – 58 %, була чітка тенденція щодо збільшення цих протезів зі збільшенням віку ($p < 0,05$).

Висновки. Проведені дослідження показали, що поширеність ортопедичної стоматологічної патології серед військовослужбовців є високою – 66,4 % обстежених потребували протезування зубів, причому, враховуючи особливості військової служби, стоматологічна

реабілітація вказаної категорії населення має базуватися на санації та ранньому протезуванні незнімними конструкціями. Простежено тенденцію щодо збільшення потреби у протезуванні зубів зі збільшенням віку військово-службовців.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом буде проведення подальших досліджень ефективності профілактичних заходів військовослужбовцям щодо основних стоматологічних захворювань із використанням дорожніх зубних щіток, засобів для полоскання порожнини рота, зубних ниток з фторидами, лікувально-профілактичних зубних паст.

Список літератури

1. Возний О.В., Германчук С.М., Струк В.І., Біда В.І., Погоріла А.В. Стан і перспективи розвитку стоматологічної допомоги населенню України. *Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики*. 2019. № 12 (2). С. 228–234.
2. Рачинський С.В., Шнайдер С.А., Лабунець В.А., Лабунець О.В., Дієва Т.В. Захворюваність та стан стоматологічної ортопедичної допомоги у дотризовників та військовослужбовців України (Огляд літератури). *Вісник стоматології*. 2019. № 109 (4). С. 57–61.
3. Канюра О.А., Бадюк М.І., Власенко О.М. Організація надання стоматологічної допомоги населенню України та стоматологічного забезпечення військовозобов'язаних запасу і військового резерву Збройних Сил України. *Проблеми військової охорони здоров'я*. 2012. № 31. С. 425–433.
4. Науменко К.Є., Беліков О.Б. Розповсюдженість основних стоматологічних захворювань та потреба військовослужбовців в ортопедичному лікуванні (огляд літератури). *Буковинський медичний вісник*. 2017. № 1 (21). С. 211–214.
5. Лаврін О.Я. Оцінка ефективності заходів профілактики розвитку каріозних уражень зубів у військовослужбовців Збройних Сил України. *Eastern Ukrainian Medical Journal*. 2023. № 4. С. 483–491.
6. Карпенко Ю.В., Слаутинська Т.О., Салюта М.Ю. Вивчення захворюваності на хвороби органів травлення з урахуванням хвороб порожнини рота військовослужбовців офіцерського складу Збройних Сил України. *Проблеми військової охорони здоров'я*. 2015. № 43. С. 87–93.
7. Лихота А.М., Коваленко В.В., Лищишин М.З. Нова модель організації стоматологічної допомоги військовослужбовцям під час збройного конфлікту. *Військова медицина України*. 2016. № 16 (2). С. 65–69.
8. Лихота А.М., Коваленко В.В., Лищишин М.З., Федірко І.В. Стан стоматологічної допомоги військовослужбовцям в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України. *Військова медицина України*. 2015. № 1. С. 30–34.
9. Лаврін О.Я., Авдєєв О.В., Дзецюх Т.І., Воробець А.Б. Оцінка рівня стоматологічного здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України згідно з даними анкетування. *Клінічна стоматологія*. 2023. № 2–3. С. 51–53.
10. Лищишин М.З., Коваленко В.В. Стан та перспективи розвитку військової стоматології в Україні. *Медичні перспективи*. 2020. № 1. С. 9–17.
11. Науменко К.Є., Беліков О.Б. Характеристика стоматологічної захворюваності у військовослужбовців Чернівецького прикордонного загону. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2019. Том 4. № 1 (17). С. 201–206.
12. Цветкова Н.В., Писаренко О.А., Соколовська В.М., Нідзельський М.Я. Оптимізація методів ортопедичного лікування в умовах військового стану. *Український стоматологічний альманах*. 2023. № 1. С. 54–57.
13. Lavrin O. Ya., Avdeev O. V., Romanjuk N. Y., Bedenyuk O. A. Dental assistance to military personnel of the Armed Forces of Ukraine. *International Journal of Medicine and Medical Research*. 2021. № 7 (2). P. 51–57.
3. Kanyura, O.A., Badyuk, M.I., & Vlasenko, O.M. (2012). Orhanizatsiya nadannya stomatolohichnoyi dopomohy naselennyyu Ukrayiny ta stomatolohichnoho zabezpechennya viyskovozobov'yazanykh zapasu i viyskovoho rezervu Zbroynykh Syl Ukrayiny [Organization of providing dental care to the population of Ukraine and dental support for military reserve and military reserve of the Armed Forces of Ukraine]. *Problemy viyskovoyi okhorony zdorov'ya*, 31, 425–433 [in Ukrainian].
4. Naumenko, K.Ye., & Byelikov, O.B. (2017). Rozpovsyudzhennist osnovnykh stomatolohichnykh zakhvoryuvann ta potreba viyskovosluzhbovtiv v ortopedychnomu likuvanni (ohlyad literatury) [Prevalence of major dental diseases and the need of military personnel for orthopedic treatment (literature

- review)]. *Bukovynskyi medychnyi visnyk*, 1 (21), 211–214 [in Ukrainian].
5. Lavrin, O. Ya. (2023). Otsinka efektyvnosti zakhodiv profilaktyky rozvytku karioznykh urazhen zubiv u viyskovosluzhbovtziv Zbroynykh Syl Ukrayiny [Assessment of the effectiveness of measures to prevent the development of dental caries in servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, 4, 483–491 [in Ukrainian].
6. Karpenko, Yu. V., Slautynska, T. O., & Salyuta, M. Yu. (2015). Vyvchennya zakhvoryuvanosti na khvoroby orhaniv travlennya z urakhuvanniam khvorob porozhnyy rota viyskovosluzhbovtziv ofiterskoho skladu Zbroynykh Syl Ukrayiny [Study of the incidence of digestive diseases, taking into account oral cavity diseases of officer servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. *Problemy viyskovoyi okhorony zdorovya*, 43, 87–93 [in Ukrainian].
7. Lykhota, A. M., Kovalenko, V. V., & Lyshchyshyn, M. Z. (2016). Nova model orhanizatsiyi stomatolohichnoyi dopomohy viyskovosluzhbovtziv pid chas zbroynoho konfliktu [A new model of organizing dental care for military personnel during armed conflict]. *Viyskova medytsyna Ukrayiny*, 16 (2), 65–69 [in Ukrainian].
8. Lykhota, A. M., Kovalenko, V. V., Lyshchyshyn, M. Z., & Fedirko, I. V. (2015). Stan stomatolohichnoyi dopomohy viyskovosluzhbovtziv v zoni provedennya antyterorystychnoyi operatsiyi na Skhodi Ukrayiny [The state of dental care for military personnel in the zone of the anti-terrorist operation in the East of Ukraine]. *Viyskova medytsyna Ukrayiny*, 1, 30–34 [in Ukrainian].
9. Lavrin, O. Ya., Avdyeyev, O. V., Dzetsyukh, T. I., & Vorobets, A. B. (2023). Otsinka rivnya stomatolohichnoho zdorovya viyskovosluzhbovtziv Zbroynykh Syl Ukrayiny z hidno danykh anketuvannya [Assessment of the level of dental health of servicemen of the Armed Forces of Ukraine according to questionnaire data]. *Klinichna stomatolohiya*, 2–3, 51–53 [in Ukrainian].
10. Lyshchyshyn, M. Z., & Kovalenko, V. V. (2020). Stan ta perspektyvy rozvytku viyskovoyi stomatolohiyi v Ukrayini [Status and prospects for the development of military dentistry in Ukraine]. *Medychni perspektyvy*, 1, 9–17 [in Ukrainian].
11. Naumenko, K. Ye., & Byelikov, O. B. (2019). Kharakterystyka stomatolohichnoyi zakhvoryuvanosti u viyskovosluzhbovtziv Chernivetskoho prykordonnoho zahonu [Characteristics of dental morbidity in servicemen of the Chernivtsi border detachment]. *Ukrayinskyi zhurnal medytsyny, biolohiyi ta sportu*, 1 (17), 201–206 [in Ukrainian].
12. Tsvetkova, N. V., Pysarenko, O. A., Sokolovska, V. M., & Nidzelskyi, M. Ya. (2023). Optyimizatsiya metodiv ortopedychnoho likuvannya v umovakh viyskovoho stanu [Optimization of orthopedic treatment methods in martial law conditions]. *Ukrayinskyi stomatolohichnyy almanakh*, 1, 54–57 [in Ukrainian].
13. Lavrin, O. Ya., Avdeev, O. V., Romanjuk, N. Y., & Bedenyuk, O. A. (2021). Dental assistance to military personnel of the Armed Forces of Ukraine. *International Journal of Medicine and Medical Research*, 7 (2), 51–57 [in Ukrainian].